

A fiatal munkavállalókra vonatkozó munkajogi szabályok fejlődése a magyar munkajogban 1949-ig

Bevezetés

A fiatal munkavállalókra vonatkozó speciális rendelkezéseket vizsgálom a kezdeti időszakról (1840-es évek) 1949-ig terjedő időszakig, kizárólag magyar munkajogtörténeti szempontból jelen tanulmányban. Nem képezi tárgyát tanulmányomnak a nemzetközi és külföldi államok releváns szabályozásainak elemzése. A jogtörténeti elemzések mindig támpontot adnak a jövőbeni jogfejlődési irányok meghatározásában, és emiatt álláspontom szerint aktuális a fiatal munkavállalókra vonatkozó rendelkezések áttekintése, mivel a jelenleg hatályos joganyagnál differenciáltabb, részletesebb szabályozás is hatályosult munkajogunkban. Az elemzés könnyebb érthetősége miatt a mai terminológiát használva a fiatal munkavállalók csoportjába beleérttem a gyermekeket és fiatalok munkavállalókat is. Elsődlegesen a munkaidőre vonatkozó szabályokat elemzem, véleményem szerint ezek a rendelkezések a leglényegesebbek a fiatal munkavállalók védelmének vonatkozásában. Tanulmányom első részében a fiatal munkavállalókra vonatkozó speciális szabályok kialakulásáról írok, kiemelve a legfontosabb rendelkezéseket. A következő részben elemzem és összehasonlítom az iparban és kereskedelemben alkalmazott fiatal munkavállalókra vonatkozó releváns szabályok tükrében a 1872. évi VIII. törvénycikket az ipartörvényről (a továbbiakban: I. Ipartörvény), az 1884. évi XVII. törvénycikket az ipartörvényről (a továbbiakban: II. Ipartörvény), valamint annak módosítását az 1922. XII. törvénycikket (a továbbiakban: 1922. évi XII. tc.). Ezután a cselédtörvények - melyek a fiatal munkavállalók mezőgazdasági munkáit is szabályozták - kapcsolódó rendelkezéseit tekintem át. A továbbiakban részletesen elemzem és összehasonlítom a II. Ipartörvény vonatkozó releváns rendelkezéseivel az 1909. évi Ipartörvény tervezetet (a továbbiakban: Ipartörvény tervezet), mely igen részletes, differenciált szabályozást rögzített a 18 év alatti munkavállalók vonatkozásában. Vizsgálom az 1911. évi XIX. törvénycikk az iparüzemekben alkalmazott nők éjjeli munkájának eltiltásáról (a továbbiakban: 1911. évi XIX. tc.) éjjeli munkára vonatkozó releváns rendelkezéseit, majd a sütőiparra vonatkozó speciális rendelkezéseket. Feltárom a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetbe (a továbbiakban: ILO) történő belépéssel kapcsolatos jogfejlődést a legfontosabb speciális ágazatokra vonatkozó jogszabályokon keresztül. Kiemelt jelentősége van az 1928. évi V. törvénycikknek az iparban, valamint némely más vállalatban foglalkoztatott gyermekek, fiatalok és nők védelméről (a továbbiakban: 1928. évi V. tc.), mely az addigi legteljesebb fiatalok munkavállalókra vonatkozó rendelkezéseket rögzítette. Itt is részletes elemzést végzek és összehasonlítást teszek az Ipartörvény tervezettel. Végezetül a II. világháború utáni korszakot vizsgálom 1949-ig, az utolsó korszakhatárig, melynél a munkajog még széttagolt jogszabályokban, nem egységes szerkezetben volt jelen.

I. A fiatal munkavállalókra vonatkozó speciális szabályok kialakulása

A munkajogi szabályozás kialakulása iránti igény a felek egyenlőtlenségek iránti felszámolása és a „gyengébbik” fél érdekében merült fel. A gyengébbik fél védelmének két fő útja volt: a kollektív fellépés és az állami beavatkozás.¹ A 19. század közepén a növekvő társadalmi feszültségek, a „forrongó” munkásság követelései, valamint a népegészségügyi megfontolások és végső soron a jól felfogott állami érdekek a munka világába történő nyílt állami beavatkozáshoz – a „gyengébb fél” védelmét biztosító, a felek szerződési szabadságát korlátozó rendelkezésekhez – vezettek. Először a munkaidő, a gyermekmunka és a női munkavégzés bizonyos korlátozása tekintetében történtek változások.²

A fiatal munkavállalók védelme érdekében az állami beavatkozás volt a gyengébbik fél védelmének leghatékonyabb, valamint legszükségesebb módja.

Magyarországon a munkajog kialakulásának első időszakát megelőzően is találunk a fiatal munkavállalókra vonatkozó rendelkezést, ilyen az 1573. évi Miksa-féle bányarendtartás, mely rendelkezett a fiatal bányamunkások föld alatt történő foglalkoztatásának tilalmáról.³ Először a gyárak jogviszonyairól szóló 1840. évi XVII. sz. tv.cikk. 6. § -a vezetett be gyermekmunka-korlátozó intézkedést Magyarországon.⁴ A 6. § alapján a 12 év alatti gyermekeket csak olyan gyári munkákra lehet alkalmazni, mely egészségükre nem ártalmas, testi fejlődésüket nem akadályozza. A munkáltató a 12 és 16 év közötti gyermeket erejéhez mérten, naponta maximum 9 órát foglalkoztathatja, egy óra „nyugidő” félbeszakításával. Fenti szabály alkalmazása nem volt kötelező, a munkaadó eltérhetett tőle.⁵ Lényegében a 12 év alatti gyermekek, valamint a 12 és 16 év közötti gyermekek gyári munkája tekintetében vezetett be korlátozást fenti jogszabályhely. Megjelent továbbá a munkaidő félbeszakításának kötelezettsége is, azaz a munkaközi szünet biztosítása. A jogszabályhely arról nem rendelkezett, hogy ezen időszak a munkaidőbe beleszámít-e.

A 1851. február 6. császári és királyi helytartóság ideiglenes utasítása, a kereskedelmi és ipari viszonyokról 68. §. (1840-dik évi XVII. törv. cikk. (a továbbiakban. 1840. évi tc.) 6. §.)-a szerint a gyermekeket 12 éven alul, csak olyan gyári munkákra lehet alkalmazni, melyek egészségüket és testi fejlettségüket nem gátolják; a gyámok a 12 és 16 év közötti gyermekeket, naponta erejükhöz mérten maximum 12 órai munkára kötelezhetik, egy „nyugóra” félbeszakításával.

A kereskedés és iparviszonyok szabályozására császári rendeletekkel hozott jogszabályok, így pl. az Erdélyben kihirdetett Ideiglenes utasítás (1851) a gyermekmunkáról 68. § -ában ugyanilyen szellemben intézkedett. Nem tiltotta a gyermekmunkát, mindössze korlátozta, de ezt is csak a 12 éven aluliak tekintetében. A korlátozás a testi erő kifejlődését "akadályozó, illetőleg egészségre ártalmas munkákra vonatkozott, azonban minden garancia nélkül, mert a törvény a munkáltatóra hagyta e

¹ Hajdú József-Kun Attila (szerk.): Munkajog, Patrocínium, Budapest, 2014. 69.o.

² Dr. Halmos Szilvia – Dr. Petrovics Zoltán: Munkajog, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közigazgatási Kar, Budapest, 2014. 22.o.

³ Radnay József: Munkajog (5. átdolgozott kiadás), Szent István Társulat, Budapest, 2004. 40.o.

⁴ Lőrincz Ernő: A munkaviszonyok szabályozása Magyarországon a kapitalizmus kezdetétől az első világháború végéig. 1840–1918 (Budapest, 1974) 145.o.

⁵ Lehoczkyné Kollonay Csilla (szerk.): A magyar munkajog I., Vince Kiadó, Budapest, 2004., 22.o.

körülmények megítélését. Az 1851-es jogszabály lényegében visszaesést jelentett az 1840-es magyar gyári törvényhez képest, mely a serdülők munkanapját 9 órában szabta meg.⁶ A 12-16 éves munkások esetében a napi 12 órai munkára kötelezés csak a kellő fizikai és testi fejlettség birtokában lehetett, mivel a jogszabályhely csak a gyermekek erejéhez mérten engedélyezte a munkaidő meghosszabbítását. Ennek mérlegelését azonban a gyámra bízta. Arról a jogszabályhely itt sem rendelkezett, hogy a „nyugóra” beleszámít-e a munkaidőbe.

Felmerül a kérdés, hogy a 12, valamint 14 év alatti gyerekek fogadhatók-e tanoncoknak. Jelen törvény nem mondja ki még a 12 éven aluliak alkalmazási tilalmát sem, azonban más törvény kimondja pl. iskolai törvényekben, ahol az iskolakötelezettséget a 12. év betöltéséhez kötik. Ha mégis felvesznek 12 év alatti tanoncot, akkor a 95. § alapján köteles a mester a tanoncot „a törvényileg kiszabott oktatások látogatására szorítani”, így a mester köteles a tanonc az iskoláztatásról gondoskodni.⁷ Megállapítható fentiek alapján, hogy amennyiben 12 év alatti gyermeket alkalmaztak tanoncoknak, akkor az iskoláztatási kötelezettség a mestert terhelte.

Liberalisan érintette a kérdést az 1854-es bányatörvény, mivel azt a szolgálati rendtartás tartalmi körébe utalta. A bányászatban alkalmazott gyermekek sorsa a munkaadó döntési körébe került: felvételüket, beosztásukat, munkaidejüket stb. egyoldalúan ő szabta meg. A törvény csak olyan általános, elvont szempontokat említett, mint a testierő és oktatási kötelezettség figyelembevétele. Szankcióként a gyermekeknek a szolgálati rendtartással ellenkező alkalmazása büntetést vont maga után, melynek gyakorlati jelentősége nem volt.⁸ A gyermekmunka szabályozásának következő aspektusa az 1859-es Iparrendtartás idevágó intézkedései. Az Iparrendtartás a szabályozást a munkaadóra bízta, de fellepett bizonyos kógens szabályokkal is pl. kimondta a 10 éven aluliak iparvállalatokbeli alkalmazásának tilalmát.⁹

Az 1859-es Iparrendtartás 81. §-a rögzítette, hogy az apa vagy gyám kívánatára a községjárandóság által kiadott engedélyjegy alapján lehet alkalmazni 10. életévét már be, de 12. életévüket még nem betöltött gyermeket, továbbá ez a szakasz tiltja a 10 éven aluliak alkalmazását is a nagyobb iparvállalatokban. Az engedélyjegy kiadásának további feltétele volt, hogy a gyermek alkalmazott megfelelő iskolai oktatásban részesül.

A 82. § rendelkezett a nagyobb iparvállalat fogalmáról, mely szerint minden olyan vállalat annak tekinthető, melyben „rendszerint több mint 20 munkás nem- és korkülönbség nélkül közös műhelyben együtt dolgozik”. Felmerül a kérdés, hogy kisebb műhelyekben akkor korlátlanul alkalmazhatnak kisebb gyermekeket is. A törvény erről nem rendelkezik, azonban ilyen helyeken gyermekek alkalmazása nem volt divat.¹⁰ Mivel a törvény nem rendelkezett a kisebb műhelyekben alkalmazott gyermekekről, így két lehetőség állt fenn, vagy azért nem volt indokolt szabályozni a kérdést, mivel nem volt jellemző ilyen helyeken gyermekek alkalmazása vagy azért nem tartotta indokoltnak a jogalkotó a szabályozást, hogy a 10 éven aluli gyermekek kisüzemi alkalmazását –mivel kisebb üzemekben kevésbé veszélyes tevékenységet folytattak- tiltsa. Véleményem

⁶ Lőrincz: im. 145.o.

⁷ Galgóczy Károly: Az új Iparrend az Osztrák Birodalomban, Kiadó: Ráth Mór, Budapest, 1860., 60.o.

⁸ Lőrincz: im. 145-146.o.

⁹ Lőrincz: im. 146.o.

¹⁰ Galgóczy: im. 53.o.

szerint azért nem volt indokolt a szabályozás, mivel nem volt jellemző a gyermekek alkalmazása kisebb műhelyekben. Megállapítható ugyanakkor, mivel nem került szabályozásra, így nem volt akadálya akár 10 éven aluli gyermek alkalmazásának sem.

A 87. § szerint a 14 éven aluli gyermek naponta 10 órát, a 14-16 éves naponta maximum 12 órát dolgozhat, elegendő „nyugközökkel” beosztva. A fenti szakasz az éjjeli munka időtartamát is meghatározta, miszerint este 8 óra és reggel 5 óra között 16 éven aluli személyek nem alkalmazhatók. Azonban a hatóság megengedhette a 14-16 éves korú munkások éjjeli alkalmazását ott, ahol éjjel-nappal dolgoznak, s az üzlet veszélyeztetve van. További feltétel volt, hogy a nappali és éjjeli munka kellőképpen váltakozik. Speciális szabályként rendelkezett a jogalkotó arról fenti paragrafusban, hogy a 16 éves munkás munkaideje hatósági engedéllyel 2 órával meghosszabbodhatott, azonban legfeljebb négy hétre.

Látható, hogy védelmi szabályokat is beépített a jogalkotó a fenti rendelkezésekbe, miszerint elegendő napközbeni szünetet kell biztosítani a 16 éven aluli alkalmazottaknak. A napközbeni szünet tartamát azonban nem határozta meg, azt a munkáltatóra bízta a jogszabályhely. Garanciális eszközként értékelhető, hogy a jogalkotó hatósági engedélyhez kötötte az éjszakai munka alkalmazását 14-16 éves korú munkavállalók részére és azt is egyéb szigorú feltételekhez kötötte (éjjel-nappali működés és veszélyeztetett üzleti működés). Nem lehetett továbbá folyamatosan éjjeli munkában alkalmazni a 14-16 éves korú alkalmazottakat. Itt sem volt megkötés a tekintetben, hogy az éjjeli és nappali munkavégzés milyen gyakorisággal váltakozzon. A speciális rendelkezésben, ugyancsak garanciális szabályként a 16 éves munkavállalóra vonatkozó 2 órás napi munkaidő hosszabbítás csak hatósági engedéllyel történhetett, melynek időtartama is maximalizálva volt négy hétre.

A 137. § szerint ha a tanítványok, vagy a munkában álló gyermekkel szembeni bánásmód szabályait kihágásszerűen megsértette a munkáltató, a §-ban meghatározott esetekben, tőle a tanonc, illetve a gyermek határozott időre vagy örökre elvehető. A szankció független volt az Iparrendtartás, valamint a büntető törvény által kiszabott egyéb büntetéstől. Súlyos kihágás esetén, lényegében a munkaadó véglegesen eltiltható volt a gyermekek foglalkoztatástól. Azonban konkrétan, sőt példálózó jelleggel sem határozta meg a jogszabályhely a kihágás formáit, annak megítélését a jogalkalmazóra bízta.

A törvény 131. §-a szerint e törvény rendszabályainak áthágása büntetést vont maga után, melyből következik, hogy a tanoncokkal, illetve gyermekek alkalmazásával kapcsolatos bármely szabály megsértése fenti jogkövetkezményt vonta maga után.

Megfigyelhető, hogy az 1851-es Ideiglenes Utasításhoz képest az 1859-es Iparrendtartás valamelyes előrelépés volt, mivel - bár alacsony korhatárnál kezdődő – a gyermekmunka-tilalmat rendelt el, s a serdülők munkaidő-korlátozását némileg differenciáltabbá tette.¹¹ Az 1840. évi XVII. tc.-hez képest is előrelépésként értékelhető az 1859-es Iparrendtartás, mivel 10. életévben maximalizálta a munkaviszony kezdő időpontját, valamint részletesebben szabályozta a fiatal munkavállalók munkaidejét is, megtiltotta a 16 éven aluliak számára az éjjeli munkát, azonban visszalépésként értékelhető, hogy a munkaidő maximuma a 14-16 év közöttiek számára 12 órára nőtt. Védelmi szabályként épült be a szabályozásba ugyanakkor, hogy a 10. és 12. életév

¹¹ Lőrincz: im. 146.o.

közötti gyermekek foglalkoztatását az apa vagy gyám kívánságára és a községi elöljáróság véleményezése mellett lehetett engedélyezni. Ez a jogintézmény hasonlít a 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről (Mt.) 34. § (3) bekezdés jelenleg hatályos rendelkezésére, miszerint a gyámhatósághoz a foglalkoztatást megelőző legalább 15 nappal történő előzetes bejelentés alapján a jogszabályban meghatározott kulturális, művészeti, sport-, hirdetési tevékenység keretében a 16 életévét be nem töltött személy is foglalkoztatható.

II. A I. és II. Ipartörvény fiatal munkavállalókra vonatkozó rendelkezései

1. Az I. Ipartörvény fiatal fiatalokra vonatkozó releváns rendelkezései

Az I. Ipartörvény gyermekekre vonatkozó szabályait a 70. § tartalmazta, miszerint tekintettel a fennálló népoktatási törvényekre is a 10 éven aluli gyermekeket nem, a 10 évet meghaladott, de a 12 évet még el nem érteket csak az iparhatóság engedélye mellett szabadott gyárakban munkára alkalmazni. Az engedély csak akkor volt megadható, ha vagy az iskola rendes látogatása a gyárban való alkalmazással összeegyeztethető, vagy a gyáros külön iskolák felállítása által a gyermekek oktatásáról az iskolahatóság rendeletei szerint kellőképpen gondoskodik. Akik a 12 éves kort meghaladták, de a 14 éves életkort még be nem töltötték, gyári munkában naponta csak 8 órát voltak foglalkoztathatók. Akik a 14 éves életkort betöltötték, de a 16 évet még el nem érték, naponta csak 10 órai munkára voltak alkalmazhatók. A 16. évet még be nem töltött munkások általában csak olyan munkára voltak alkalmazhatók, mely egészségüknek nem ártalmas és testi fejlődésüket nem gátolja. Ezen törvény 42. §-ának b) pontja (istentisztelet látogatás joga), valamint a tanoncok éjjeli munkájáról szóló 45. §-a a 16 éven aluli gyári munkásokra is kiterjesztésre került.

A 44. § szerint olyan tanoncok, akik a 14. életévüket nem töltötték be, naponta csak 10 órai, akik a 14. évet már elérték, 12 órai munkára voltak kötelezhetőek, az iskolában töltött időt is beleértve. Mindkét esetben azonban munkaközben délelőtt és délután egy-egy fél, délben pedig egy egész „szünóra” –t kellett tartani, és a tanoncok általában csakis olyan munkára voltak kötelezhetőek, mely korukhoz képest testi erejüknek megfelelt.

A 45. §-a meghatározta az éjjeli munka tartamát is, miszerint esti 9 órától reggeli 5 óráig 16 éven aluli tanoncok általában nem voltak alkalmazhatók, azonban az iparhatóság megengedhette, figyelemmel a tanonc testi fejlettségére, hogy 14-16 év közötti tanonc éjszakai munkába is alkalmazható. Védelmi szabályként bekerült a szabályozásba az iparhatósági engedély, azonban a testi fejlettségen felül – véleményem szerint legalább olyan fontos - lelki érettséget nem követelte meg feltételként a jogszabály. A 70. § szerint a 16. évet még be nem töltött munkások általában csak olyan munkára voltak alkalmazhatók, mely egészségüknek nem árt és testi fejlődésüket nem gátolja.

A szankciók vonatkozásában a 87. § a) pontja rendelkezett, miszerint bírsággal volt sújtható, aki ezen törvénynek a segédek, tanoncok és gyári munkások felvételét, alkalmazását és a velük való bánásmódot szabályozó rendeleteit áthágta vagy a segédszemélyzet iskolai oktatására vonatkozó kötelességeit nem teljesítette.

A 90. § szerint a 87. § a) pontjában említett kihágások súlyosabb vagy ismételt eseteiben az iparos tanonctartási, a gyáros pedig fiatal munkások alkalmazásától iparhatóságilag egy évre, bírói ítélet alapján pedig hosszabb időre is megfosztható volt.

A I. Ipartörvény általános indokolása szerint a kölcsönös köteleességek részletesen meg vannak állapítva, a munka ideje és a telep vagy műhely berendezése úgy szabályozva, hogy egyrészt a munkások élete és egészsége megóvva legyen, másrészt a fiatal tanonc vagy munkás iskolai képzése hátrányt ne szenvedjen.

2. A II. Ipartörvény fiatal munkavállalókra vonatkozó releváns rendelkezései

A II. Ipartörvény lényegében megismételte az I. Ipartörvény fiatal munkavállalókra vonatkozó rendelkezéseit (különösen a 60.§-66.§, valamint 115.§-116.§).

A II. Ipartörvény az I. Ipartörvényben rögzítetteken kívül még tartalmazott egy gyermekmunkavédelmi szabályt, miszerint a 16 évet még be nem töltött munkások csak olyan munkára alkalmazhatók, mely egészségüknek nem árt és testi fejlődésüket nem akadályozza. Fentiekén túl ezek a munkások nem, vagy csak bizonyos feltételek mellett alkalmazhatók olyan gyárakban, melyeket az illetékes miniszter egészségtelennek vagy veszélyesnek nyilvánít.¹²

Fentiekkel nem értek egyet teljes egészében, mivel újdonságnak és eltérésnek az 1872. évi VIII. törvénycikktől valójában csak a 116. §-ban foglaltak tekinthetők, miszerint a 16 évet még be nem töltött munkások vagy éppen nem, vagy csak bizonyos feltételek mellett alkalmazhatók azon iparágakhoz tartozó gyárakban, melyek egészségtelennek vagy veszélyeseknek nyilvánítanak. Az egészségtelen és a veszélyes iparágak lajstromát a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter rendeletben állapíthatta meg; a rendeletben azon feltételeket is meghatározhatták, melyeknek megtartásával 16 éven aluli munkások alkalmazhatóak voltak.

Az 1872-es és 1884-es ipartörvények a gyermekmunka szabályozásánál tulajdonképpen az 1859-es Iparrendet vették alapul. Megerősítették a 10 éven aluliak alkalmazási tilalmát, a 10-12 év közöttiekre nézve pedig kimondták, hogy ilyen kordákat csak az iparhatóság engedélye mellett szabad gyárakba felvenni. Az engedély csak akkor adhatták meg, ha a gyermek iskolai oktatása biztosítva volt. Amiben az említett ipartörvények elődeiket meghaladták, az a serdülők munkaidejének további két órával való csökkentése volt. Korlátozást jelentett viszont (- s ez az 1859-es Iparrendtartásból még hiányzott. -), hogy a szóba jöhető 14-16 évesek is a megszabott munkaóráknak csak legfeljebb a felét dolgozhatták le éjszakai munkában.¹³

Az ipartörvény előfutára volt az állami beavatkozásnak és a szabályozása alá eső területeken hosszú időre stabilizálta a munkajogi viszonyokat.¹⁴ Igaz ez a gyermekmunka szabályaira is.

¹² Lőrincz: im. 147.o.

¹³ uo. 147.o.

¹⁴ Kiss György: Munkajog, 2. átdolgozott kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2005., 67. o.

A II. Ipartörvény hatálya kiterjedt az iparra és a kereskedelemre, azonban nem sorolta fel és nem is csoportosítja az ipar különböző neveit. Amennyiben külön rendelkezik is, azt a későbbiek során az 1922. évi XII. tc. hatályon kívül helyezte.¹⁵ Az ebédidő vonatkozásában megjegyzendő, hogy a gyárakban és rendezett iparokban szabályozva van s nagyjából 1-1 és ½ óra között váltakozik. A legtöbb kisipari műhelyben e tekintetben is rendezetlenek a viszonyok.¹⁶

Az állami beavatkozás szakaszához sorolja fenti időszakot Román László, miszerint a szinte korlátlan munkaadói hatalom „megrendszabályozására” törekedett az állam. Ám a kezdeti a „gyári jogszabályok igen szűkre szabottak voltak, megemlítve a munkaidő maximalizálását és a gyermekmunka tilalmát.¹⁷

III. A cselédtörvények fiatalok munkavállalókra vonatkozó releváns rendelkezései

1. A 1876. évi XIII. törvénycikk a cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és a napszámosokról (a továbbiakban: 1876. évi XIII. tc.) fiatal munkavállalókra vonatkozó rendelkezései

A 1876. évi XIII. tc. 29. § -a szerint köteles volt a gazda gondoskodni arról, hogy a tanköteles gyermekek és ifjak a népiskolai oktatás tárgyában keletkezett 1868. évi XXXVIII. törvénycikknek (a továbbiakban: 1868. évi XXXVIII. tc.) megfelelően rendesen járjanak iskolába. A 31. § alapján a tanköteles gyermekeknél a fentiekben túl különösen köteles volt a gazda felügyelni, hogy azok olyan időben és olyan munkanemekre ne alkalmazzassanak, melyek a gyermek-cseléd testi fejlődését és növekedését akadályozná vagy veszélyeztetné. A 111. § szerint azon gazda ellen, aki tanköteles gyermek-cselédjének az iskola látogatását nem biztosította, az 1868. évi XXXVIII. tc. 4. §-ban kiszabott büntetés és eljárás volt alkalmazandó. Azon gazda, aki a tanköteles gyermek-cselédet testi fejlődését és növekedését akadályozta vagy kegyetlenkedett vele - amennyiben az eset „bűnfenyítő eljárás” alá nem tartozik - bírsággal volt büntetendő, mely ismétlés esetében megkétszereződött.

Az 1868. évi XXXVIII. tc. 4. §-a szerint, ha a szülő (gyám vagy gazda) a tankötelezett növendéket az iskolától visszatartotta, a kötelességének teljesítésére komolyan volt figyelmeztetendő. Ha a figyelmeztetés sikertelen volt, a kötelességét teljesíteni nem akaró szülőt (gyámot vagy gazdát) akár négy alkalommal – egyre emelkedő összegű - büntetéssel sújtották, az iskolai pénztár javára. Ha még a négyszeri büntetés sem használt, akkor a felsőbb iskolai hatóság külön gyám kirendelését is kezdeményezhette.

A 30. § szerint köteles volt a gazda ügyelni arra, hogy cselédje testi erejét meghaladó, vagy egészségét veszélyeztető munkával ne terhelje. Ezen szakasz általános védelmi szabályt rögzített. A 32. § alapján, ha a cseléd a szolgálati idő alatt saját és gazdája

¹⁵ Dr. Szegedy-Maszák Elemér- Moiser Imre: Az ipari üzemekre vonatkozó új rendelkezések: Magyar Géniusz Nemzeti Kultúrát Terjesztő Rt., Budapest, 1928., 56.o.

¹⁶ Dr. Chyzer Béla: A gyermekmunka Magyarországon, Országos Gyermekvédő-Liga Kiadása, Budapest, 1909., 13.o.

¹⁷ Román László: A munkajog alapintézményei I. kötet, Pécs, 1998., 47.o.

hibáján kívül megbetegedett, ápoltatásáról és gyógyításáról a gazda tartozott gondoskodni az 1875. évi III. tc. 1. §-a értelmében legfeljebb egy hónapig terjedő időtartamra, melyre a cselédnek, ha különben teljes ellátásban részesült, bér nem járt. A 8. §-a szerint a cselédkönyv (69. §) előmutatásával történt beszegődés a gazdára nézve azon jogi vélelmet állapította meg, hogy a beszegődés az atya vagy gyám beleegyezésével történt.

Az 1876. évi XIII. tc. 4-11. §-okhoz fűzött indokolása szerint a 8. §-t figyelembe véve, nem kellene-e a törvényben kimondani, hogy 10 éven aluli gyermek szolgálatba egyáltalában ne léphessen, még atyai vagy gyámi beleegyezéssel sem, nehogy az ilyen gyermekek a szülők kapzsiságának áldozatul essenek. Mivel a gyermek-cselédek biztonságáról a törvényjavaslat 30. és 32. §-ban megfelelően gondoskodik és miután ilyen gyermek-cseléd szolgálat miatt gyakran jelentősen javíthat a helyzetükön, így nem méltányos megfosztani ettől a lehetőségtől őket, ezért a fenti kérdés mellőzésre került. Fentiekkel nem értek egyet, mivel azon a feltételezésen - és nem tényeken alapszik - a megállapítás, hogy a cselédkedés általánosságban javíthat a gyermekek helyzetén.

2. Az 1907. évi XLV. törvénycikk a gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozásáról (a továbbiakban: 1907. évi XLV. tc.) fiatal munkavállalókra vonatkozó rendelkezései

Az 1907. évi XLV. tc. 3. §-a szerint 12 éven aluli kiskorút gazdasági cselédnek szegődtetni tilos és az ilyen szerződés semmis volt. (57. §) A kiskorú cseléd 18 éves koráig a gazda házi fegyelme alatt állt. (46. §) Az 58. § c) pontja alapján kihágást követ el és pénzbüntetéssel volt büntetendő az, aki a gyermekcseléddel kegyetlenkedett, illetve a gyermekcselédet olyan munka teljesítésére kényszerítette, mely testi erejét felülmúlta, egészségét és testi fejlődését veszélyeztette.

Az 1907. évi XLV. tc. 3. §-hoz fűzött indokolás szerint jelen paragrafus kimondja, hogy a 12 év alatti kiskorúakat gazdasági cselédül alkalmazni nem lehet. Noha a mezőgazdasági munka vitathatatlanul egészségesebb foglalkozás, mint bármiféle más foglalkozás, a kiskorúak alkalmazásának tilalmára mégis szükség van. A tankötelezettség teljesítése mellett a kiskorú testi és lelki fejlődésének érdeke is ez. Alapvető kötelezettsége a törvényhozásnak a jövő nemzedék testi fejlődésének feltételeit biztosítani. Egyebekben időszaki munkára (pl. baromfiórzés, burgonyaszedés, szüretelés stb.) alkalmazható volt ezután is a kiskorú csak az állandó cselédi foglalkoztatás volt tilalmazva.

Az 1876-os cseléd törvény, akárcsak az 1907 -es hasonló tárgyú törvény csupán azt mondta ki, hogy a gazda ügyeljen arra, hogy gyermekeket a testi növést, fejlődést akadályozó munkanemekre ne alkalmazhassák. A gyermekmunka védelme szempontjából fontos lett volna az alsó korhatár megállapítása. Jellemző, hogy a mezőgazdasági munkatörvények egészen 1907-ig ilyen alsó határt nem állapítottak meg. Az 1907-es cseléd törvény által megszabott alsó határ fiktív volt, mert - bár a törvény indokolása nemes szándékot hangoztatott (tankötelezettség, testi-lelki fejlődés) - a 12 éven aluliak továbbra is korlátlanul voltak alkalmazhatók időszaki munkára (baromfiórzés, szüretelés, burgonyaszedés stb.). A gyermekmunka összefüggésben állt a tankötelezettség követelményével is. A munkaadó kihágásának szankciója azonban

csékély volt.¹⁸ Ugyanakkor jelzésértékű és az elkötelezettséget tükrözi a fejlődésben, hogy határozott életkor (12. életév) került meghatározásra az foglalkoztathatóság alsó korhatáraként.

És itt kell a gyermekmunka rendezésének és sikeres megoldásának legfőbb tényezőjéről, az iskoláról beszélni. Abban, hogy nálunk már a 12 évet betöltött gyermekek, sok helyen pedig ez időszertől ipartörvényünk engedélye szerint 10 évet betöltött gyermekek munkára alkalmaztatnak, nagy része van közoktatásügyi törvényeinknek, Magyarország népoktatása a hatosztályos elemi iskolán alapszik. Népoktatási törvényeink szerint a gyermek 12 éves koráig iskolaköteles.¹⁹ A tankötelezettség szerepe megkérdőjelezhetetlen, a jogalkotó már ebben a korszakban is ügyelt a gyermekek testi és szellemi fejlődésére.

A gyermekmunka széleskörű ipari és mezőgazdasági alkalmazásából is látható, hogy egy adott történelmi korban a többféle – a fejlődés különböző szintjét képviselő – gyermekfelfogás, gyermekkép létezett egymással párhuzamosan. Ezek általában a társadalmi rétegződés mentén különültek el egymástól.²⁰ Ez a momentum is döntően befolyásolta a szabályozást.

A mezőgazdasági bérmunkásságot a feudális státuszviszonyok jellemezték, a cselédtörvények (1877, 1907) is jól tükrözték ezek szemléletét és tartalmát.²¹ Fejlődés tapasztalható a fiatal munkavállalók védelmét illetően, mivel meghatározásra került a foglalkoztathatóság -fiktív- korhatára, de legalább az állandó munkavégzés lehetősége kizárásra került, és csak a könnyebb fizikai megterhelést jelentő időszakos mezőgazdasági munka volt engedélyezett 12. életév alatt.

IV. Az Ipartörvény tervezet, az 1911. évi fiatal munkavállalókra vonatkozó rendelkezései

Az Ipartörvény tervezet részletesen foglalkozott a gyermekek és fiatal munkavállalók jogaival. Továbbá életkori és nembeli differenciált szabályozást vezetett be, mely újdonságnak számított.

Új ipartörvény tervezetünk, a gyermekek helyzetét sokban könnyíti és szabályozza, és ha a törvénytervezettel szemben vannak kifogások, ezek inkább a fiatal munkások munkaidejére, s különösen az engedélyezett esti és éjjeli munkákra vonatkoznak. Helyénvaló lenne az ipartörvénytervezetből a gyermekekre vonatkozó rendelkezéseket kivenni - s mint azt más államokban is találjuk – külön törvényben összefoglalni. Egy különálló törvény, mely a gyermekek ipari, kereskedelmi, gyári és otthoni és mezőgazdasági munkáját szabályozná, több védelmet biztosítana a gyermekeknek és élesebben domborítaná ki a gyermek és fiatal munkások közötti különbséget, mint a jelen törvénytervezet teszi. Egy új, az összes gyermekmunkákra kiterjedő törvény lesz csak képes megoldani a mezőgazdaságban az iskoláztatás problémáját, az iparban a veszélyes és egészségtelen munkától való eltiltást, a túlmunka

¹⁸ Lőrincz: im. 160-161.o.

¹⁹ Chyzer: im. 86.o.

²⁰ Pukánszky Béla: A gyermekkor története (kézirat) 13.o. A_valtozasok_kora_a_19_szazad.pdf (pukanszky.hu) letöltés: 2023.05.21.

²¹ Kiss (2005): im. 67.o.

és éjjeli munka megszüntetését.²² Látható, hogy törekvés volt már ebben a korszakban a fiatal munkavállalók tekintetében a túlmunka és az éjjeli munka teljes betiltására.

Chyzer Béla összegyűjtötte a fiatal munkásokra vonatkozó rendelkezéseket az ipartörvény tervezetből²³, melyek közül a legfontosabbakat emelem ki az alábbiakban. A 260. § rögzítette, kit lehet iparos (kerekedő) tanulót alkalmazni (12. évet betöltötte és megfelelő képzettséggel rendelkezik) (264. §.) A kereskedelemügyi miniszter (a továbbiakban: miniszter) a tanulók alkalmazását magasabb életkorhoz, valamint 18 évesnél fiatalabb személyek esetén hatósági orvosi igazolásához köthette. A 279. § alapján a 16 év alatti tanuló munkaadójának házi fegyelme alatt állt. A 413. § általános jelleggel rögzítette, hogy a 16 év alatti, valamint női alkalmazottak, meghatározott munkaviszonyokban csakis nappali munkaidőben foglalkoztathatók. A tervezet pontosan meghatározta a nappali (a reggeli 6 órától esti 8 óráig) és éjjeli (8 órától reggel 6 óráig) munkaidő tartamát. A 414. §-415. §-ai rögzítette, hogy a jogszabályban meghatározott munkahelyeken a munkaadó - korcsoport és nem szerint differenciáltan - a nappali munkaidőt milyen esetekben hosszabbíthatta meg. A 416. § meghatározta a napi pihenőidő szabályait ugyancsak differenciáltan korcsoport és nemek szerint. Ezek alapján a 16 év alatti férfi- és nőnek legalább 11 óra éjjeli pihenőidőt kellett biztosítani. A 417. § meghatározta azokat az eseteket, amikor az iparfelügyelő az éjjeli munka tilalmát felfüggesztheti ugyancsak differenciáltan korcsoport és nemek szerint. A 421. § megállapította az iparfelügyelő jogosultságát, míg a 422. § a miniszter jogosultságát –itt differenciál korcsoport és nemek szerint- az éjjeli munkaidőben történő alkalmazás lehetőségére. A 423. §-a rögzítette a munkaidő szabályait korcsoportonkénti bontásban, megkülönböztetve munkaidőt és a tényleges foglalkoztatás tartamát. A tényleges foglalkoztatás 1 órával rövidebb, mint a munkaidő tartama. A 424. § meghatározta az iparfelügyelő jogosultságát korcsoportokra osztva a napi munkaidő és a tényleges foglalkoztatás időt, illetve azok meghosszabbításának szabályait. A főszabály 14 év alatti (a maximum egyhuzamban 4 óra, napi 8 óra, foglalkoztatási idő 9 óra), 16 év alatti munkavállaló esetén (munkaidő 9 óra, foglalkoztatási idő 8 óra a maximum). A 425. § alapján a miniszter - rendeleti úton - a napi munkaidőt az alkalmazottak egészségére különös veszéllyel járó üzemekben legfeljebb egy órával leszállíthatta. A 428. §-a meghatározta, korcsoportokra osztva mekkora mértékű munkaközi szünetet kell biztosítani -akár éjjeli munkavégzés esetén- a munkaadónak és mikor mellőzhető az. A 431. § rögzítette a túlmunka tilalmát. Főszabályként kimondta a 443. §, hogy a 12 év alatti gyermekek meghatározott ipari munkára egyáltalán nem alkalmazhatók. Speciális rendelkezésként rögzítette a 444. §-447. § rögzíti azon munkahelyeket és munkaköröket, korcsoporti és nemek szerinti bontásban, melyekben nem alkalmazhatók fiatal, illetve gyermek munkavállalók. A 451. § rögzítette a miniszter felhatalmazását, hogy rendelet útján bizonyos iparágakban tiltó rendelkezéseket állapítson meg és az alkalmazás feltételeit szabályozza.

Több ponton jelentősen meghaladta a II. Ipartörvény rendelkezéseit az Ipartörvény tervezet a fiatal munkavállalók vonatkozásában, melyek közül a legfontosabbak a túlmunka tilalmának rögzítése, a napi munkaidő csökkentése (14-16 év között 9 óra), az éjjeli munka tilalma (16. életévre emeli az alsó korhatárt),

²² Chyzer: im. 94.o.

²³ Chyzer: im. 115-120-o.

differenciáltabb életkori és nembeli szabályozás, a munkaidő és a foglalkozási idő megkülönböztetése, foglalkoztathatóság alsó korhatárának emelése (12. életév betöltése), orvosi alkalmassági vizsgálat bevezetése, a munkaközi szünet kiterjesztése az éjjeli munkára, valamint speciális tiltó rendelkezések rögzítése meghatározott munkahelyeken és munkakörökben. Az Ipartörvény tervezet a hatályban volt szabályozásokhoz képest igen széles körben biztosította volna a fiatal munkavállalók védelmét, mivel minden eddiginél részletesebb rendelkezéseket rögzített életkor és nemek szerinti differenciálásban a munkaidőről, az ellátható munkakörökről és munkahelyekről, tilalmi szabályokról.

V. Az 1911. évi XIX. tc., az 1922. évi XII. tc., valamint az 1923. évi XV. törvénycikk a sütőipari munkának szabályozásáról (a továbbiakban 1923. évi XV.tc.) fiatal munkavállalókra vonatkozó releváns rendelkezései

A fenti szabályozásokon túl kiemelendő az 1911. évi XIX. tc., melynek általános indokolása szerint a 14. § intézkedik az e szakaszban rögzített üzemekben éjjel is foglalkoztatott nők maximális munkaidejének meghatározásáról (14 év alatti nőmunkások éjjel egyáltalán nem, a 16 év alatti nők, ha éjjel is dolgoznak, a munkaközi szünetek be nem számításával huszonnégy óra alatt 8 óránál, a 16. életévüket már betöltött nők pedig, ha éjjel is dolgoznak, a munkaközi szünetek be nem számításával huszonnégy óra alatt 11 óránál továbbá nem foglalkoztathatók.). Mivel megengedett volt a nők éjjel való foglalkoztatása, ezért külön kellett gondoskodni arról, hogy az éjjel foglalkoztatott nők munkaidejét korlátozzák és a szükséges pihenőidőtől meg ne foszthassák őket. A fenti szakasz a pihenőidő fontosságára hívta fel a figyelmet, melynek érdekében korlátozni kellett, különösen a 16 év alatti női munkások munkaidejét.

Említést érdemel még az 1922. évi XII. tc., melynek 73. §-a szerint e törvény 74-124. §-ainak rendelkezései szempontjából: a „gyermek” kifejezés a 14. évet még be nem töltött személyt; a „fiatalkorú” kifejezés 14 évesnél idősebb, de 18. évet még be nem töltött személyt jelent. A 73. §-hoz tartozó indokolás szerint a tanviszonyról és a tanonciskolákról szóló II. rész több szakasza a gyermekek és fiatalkorúak tekintetében speciális rendelkezéseket tartalmaz. Szükséges így, hogy a „gyermek” és „fiatalkorú” kifejezések tartalma meghatározásra kerüljön.

A 74. §-a szerint az iskolalátogatásra kötelezett gyermekeket II. Ipartörvény, illetőleg a jelen törvény hatálya alá eső üzemekben és vállalatokban, ideértve azok irodáit is alkalmazni tilos volt. A 74. §-hoz tartozó indokolás szerint a mai ipartörvény 60. §-a lehetővé teszi, hogy az iparhatóság engedélyével kivételesen a 12 év alatti gyermek alkalmazható legyen tanoncként, 115. §-a lehetőséget ad, hogy a 10 és 12. év közötti gyermek az iparhatóság engedélye alapján gyárakban is alkalmazhatók legyen. Bár a 12. év alatti gyermek alkalmazása esetén mind a két szakasz fenntartja a gyermek iskolalátogatási kötelezettségét, nyilvánvaló, hogy ezek a rendelkezések nem egyeztethetők össze az iskolalátogatás kötelességével. De ettől eltekintve a gyermek fejlődése és egészsége szempontjából is tarthatatlanok, azokat módosítani kell. Az esetlegesen elkallódó gyermekek védelme érdekében indokolt a szabályozás. Az általános indokolás szerint pedig a törvényjavaslatot megelőző előadói tervezet a tanviszony szabályozásán kívül a gyermekek, a fiatalkorúak és a nők munkaviszonya

tekintetében is több lényeges kérdésnek, nevezetesen a foglalkozás alsó korhatárának, az egészség- és erkölcsvédelemnek, a munkaidőnek, a munkadíj védelmének és a felügyeletnek kérdését is felölelte, mivel a munkaviszonynak egységes szabályozására csak később kerülhet sor és addig legalább a legégetőbb kérdéseket szabályozzák. Az egységes szabályozást elvetette a törvényjavaslat és kiemelte, hogy ezeknek a kérdéseknek a különálló szabályozása az egyöntetűség és egységesség rovására menne. Szociálpolitikai alkotás a harmadik ipartörvény (1922. évi XII. tc.), melynek talán legfontosabb intézkedése az volt, hogy a huszadik század harmadik évtizedében eltiltotta a 12 éven aluli gyermeknek a kisiparban foglalkoztatását.²⁴ A tankötelezettségre és gyermekvédelmi szempontokra hivatkozva 12. életévben határozta meg a foglalkoztathatóság alsó határát, valamint két új fogalmat is bevezetett (gyermek és fiatalok).

Speciális szabályozást találunk az 1923. évi XV. tc., mely 1. §-a alapján kenyeret, pék- vagy cukrászsüteményeket előállító iparüzemekben az előállítási munkálatoknál 14 évesnél fiatalabb gyermeket foglalkoztatni tilos volt. A 2. § rögzítette, hogy 18 évesnél fiatalabb személyt csak hatósági vagy munkásbiztosítópénztári orvos bizonyítvánnyal lehet, mely igazolja, hogy egészséges és a munkára testileg alkalmas. A 3. § az éjjeli időre vonatkozó tiltásokat tartalmazott. A 4. § szerint a 18 év alatti alkalmazottat az 1. §-ban megjelölt üzemekben napi 8 óránál tovább foglalkoztatni nem szabadott. A napi munka befejezése után az alkalmazottak részére egyhuzamban legalább 11 órai pihenőidőt kellett biztosítani. A 12. § meghatározta, hogy milyen tevékenységet nem végezhet 16 évesnél fiatalabb személy. A 16. § b) pontja rögzítette, hogy kihágást követ el és pénzbüntetéssel büntetendő a munkaadó, ha alsó korhatárnál fiatalabb személyt, vagy 18 évesnél fiatalabb személyt orvosi bizonyítvány nélkül (2. §) foglalkoztat. Az 1929. évi V. törvény cikk az 1923. évi XV. törvény cikk egyes rendelkezéseinek módosításáról lényegi változást nem hozott.

VI. A fiatal munkavállalókra vonatkozó nemzetközi szabályozás vetülete a magyar jogban a Horthy-korszakban

1. A 1928. évi V. tc. releváns rendelkezései

Az első világháború után a Nemzetközi Munkaügyi Egyetemes Értekezletet a trianoni szerződés során törvénybe iktatták (1921. évi XXXIII. tc. 316—319. §). Ennek nyomán az Értekezlet, illetve a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal egyezménytervezeteiből a két világháború között többet törvénybe iktattak. Ilyen volt a fiatalok éjjeli ipari munkajoga (1928. évi XXVI. tc.), a hajókon alkalmazott gyermekek és fiatalok kötelező orvosi vizsgálata (1928. évi XVIII. tc.), iparban és némely más vállalatban foglalkoztatás esetében gyermekek, fiatalok és nők védelme (1928. évi V. tc.), szénmunkára, fűtőmunkára bocsátható fiatalok legkisebb kora (1928. évi XVII. tc.), tengeri munkára bocsátható fiatalok legkisebb kora (1928. évi XVI. tc.)²⁵

²⁴ Dr. Csizmadia Andor: Szociálpolitikai tendenciák a polgári korszak munkaügyi szabályozásában és munkaszerződéseiben (1848-1944) in: Állam és Igazgatás, 1967. 12. szám 1124.p

²⁵ Dr. Csizmadia: im. 1123.o.

A Horthy-korszakban először hatályon kívül helyezték a Tanácsköztársaság rendelkezéseit, és általában véve ismét a korábbi joganyagot alkalmazták. Kiemelt esemény, hogy hazánk 1922-ben belépett az ILO-ba. Természetesen születtek újabb munkajogi tárgyú törvények is, például az iparban foglalkoztatott gyermekek, fiatalkorúak és nők védelmét garantáló 1928. évi V. tc., vagy a munkaviszony egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1937. évi XXI. tc. A Horthy-korszak munkajogi szabályai még feudális jegyeket őriztek, például megengedte a tanoncok testi fenyegetését.²⁶ Fentiek alapján látható, hogy a fiatal munkavállalókra vonatkozó szabályok is feudális jellegű mutattak, a gyermekekre vonatkozó munkajogi védő szabályok még gyerekcipőben jártak. Az ILO-ba történő belépés minőségi változást hozott a fiatal munkavállalók szabályozásával kapcsolatban, hiszen többek között hatályba lépett az 1928. évi V. tc. Ezen törvénycikk az elődjénél részletesebben szabályozta a fiatal munkavállalókra vonatkozó speciális rendelkezéseket.

Fentiekre tekintettel elsőként az 1928. évi V. tc. lényegi rendelkezéseit elemzem, melynek általános indokolása szerint a magyar nemzetgyűlés a m. kir. kormány javaslatának elfogadásával 1925. évi március hó 5-én tartott ülésében elhatározta az 1919. évben Washingtonban tartott nemzetközi munkaügyi egyetemes értekezleten a nőknek szülés előtt és után foglalkoztatása, a nők éjjeli munkája, továbbá a fiatalkorúak éjjeli ipari munkája tárgyában elfogadott három nemzetközi munkaügyi egyezménynek az ország törvényei közé iktatását. A törvényjavaslat a fentebb említett közvetlen célon kívül az iparban, valamint némely más vállalatoknál alkalmazott gyermekek, fiatalkorúak és nők védelmének a három egyezmény keretein kívül eső irányban leendő kiépítését is célul tűzte. Erre tekintettel a rendelkezéseken felül, amelyekhez a három egyezménynek elfogadása miatt kötve vagyunk, más rendelkezéseket is tartalmaz, melyek egyfelől szükségesek, hogy a fokozott kíméletre szorulóknak megfelelő védelemben részesüljenek, másfelől figyelembe veszik az ország nehéz gazdasági helyzetét.

Az 1. §-hoz fűzött indokolás szerint az 1. § a három egyezmény rendelkezéseinek figyelembevételével sorolja fel azokat az üzemeket, amelyekre a törvény hatálya kiterjed. A törvény hatályának megállapítása tekintetében a törvényjavaslat két irányban meghaladja az egyezményeket. Egyfelől azáltal, hogy a nyílt árusítási üzletek kivételével (2. §) a kereskedelmi üzemeket is hatálya alá vonja. Másfelől azokat az üzemeket, amelyekben csupán ugyanannak a családnak a tagja vannak alkalmazva, nem vonja ki hatálya alól, holott ezeket az üzemeket mind a három egyezmény kiveszi rendelkezéseinek hatálya alól.

A 3. §-hoz fűzött indokolás szerint a szakasz szövege az 1922. évi XII. tc. 73. §-ából lett átvéve. A „gyermek”, valamint a „fiatalkorú” kifejezés úgy a férfi, mint a női nemhez tartozó személyeket magában foglalja. Ott, ahol a törvény valamely rendelkezése csak a férfinemhez tartozó fiatalkorúakra vonatkozik, ez mindenütt kifejezést nyert. Újdonságként a nemek közötti megkülönböztetésben fedezhető fel, mely megkülönböztetés fiziológiai okokból is indokolt.

A 4. §-hoz fűzött indokolás szerint a 4. § egyelőre csak elvként mondta ki, hogy olyan gyermeket, aki 14. évét még nem töltötte be, az 1. §-ban megjelölt üzemek és vállalatok körében foglalkoztatni tilos. Amíg az iskolalátogatási kötelezettséget a 14.

²⁶ Kiss György (szerk.): Munkajog, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2020., 55.o, illetve Kun-Hajdú:im. 75.o.

életéig ki nem terjesztik, ezt a követelményt lehetetlen érvényesíteni, mivel az iskolát nem látogató gyermekek elzúllásának megakadályozása érdekében meg kell engedni, hogy a gyermekek 12. életévük betöltése után foglalkoztathatók legyenek. A 4. § rendelkezett arról is, hogy az 1. § 2. pontjában megjelölt üzemek a 12. életévüket betöltött gyermekeket átmenetileg csak külszíni munkára és csak bányakapitánysági engedéllyel alkalmazhatják. Itt gyermekvédelmi szempontból, másik jogszabályra hivatkozva emeli – elvben - a foglalkoztathatóság alsó korhatárát 14. életév betöltésére. Ugyanakkor védelmi szabályt épít be a külszíni bányatevékenység vonatkozásában.

Az 5. §-hoz fűzött indokolás szerint az 5. § azt a magától értetődő kötelezettséget állapítja meg, hogy a gyermeket és fiatakorút az 1921. évi XXX. tc. rendelkezéseinek megfelelően, rendszeres foglalkoztatása esetében is iskolába kell járattatni. A szakasz utolsó mondata szerint az iskolában eltöltött időt a gyermek, illetőleg fiatakorú munkaidejébe be kellett számítani, amely rendelkezés már a II. Ipartörvény 64. §-ában is szerepelt, és ezt a gyermekekkel és fiatakorúakkal szembeni védelem tette indokoltá. A tankötelezettség áthátolta szinte a kezdeti szabályozástól (1859-es Iparrendtartás) a foglalkoztatás alsó korhatárának meghatározását, még ha ez kezdetben nem is volt kifejezett.

A 6. §-hoz fűzött indokolás szerint az előzetes orvosi vizsgálatot, illetőleg az orvosi bizonyítvánnyal igazolást - hogy a gyermek és fiatakorú a kérdéses foglalkozásra alkalmas - a fiatakorú iparostanoncokra nézve az 1922. évi XII. tc. 76. §-a, a gyárakban alkalmazott, a 16 éven aluli fiatakorúakra nézve az 1926. évi 67.674. számú kereskedelemügyi miniszteri rendelet már kötelezővé tette. A 6. §-ban foglalt rendelkezés ezt a kötelezettséget a törvényjavaslat 1. §-ában megjelölt üzemekben és vállalatokban foglalkoztatott minden gyermekre, fiatakorúra és nőre kiterjesztette. Előfordulhatott továbbá, hogy bizonyos üzemekben vagy munkáknál az alkalmazás előtt az orvosi vizsgálat megismétlése is mellőzhetetlen volt. Az orvosi vizsgálat költségei a munkaadót terhelte, mivel részére végez az alkalmazott munkát, s akinek tagadhatatlanul fontos érdekei fűződnek a foglalkoztatáshoz. A bánya- és kohóvállalatok üzeimében földalatti munkára alkalmazott 16 év alatti fiatakorú alkalmassági vizsgálatára külön rendelkezések vonatkoztak, mely a földalatti munkák veszélyesebb természete miatt volt szükséges és a bányahatósági gyakorlattal is megegyezett. Mind az alkalmassági vizsgálat megismétlése, mind a földalatti munkára vonatkozó szabályok új rendelkezésnek mondhatók.

A fentiekhez szorosan kapcsolódik a m. kir. kereskedelemügyi miniszter 1926. évi 67.674. számú rendelete, a gyárakban alkalmazni kívánt gyermekek és fiatakorúak hatósági orvosi megvizsgálásáról, mely a gyárakban alkalmazni kívánt gyermekek és fiatakorúak egészségének védelmében rendelkezett. A 1. §-a szerint az II. Ipartörvény 99. és 111. §-ai szerint a gyárakban alkalmazott minden munkásnak munkakönyvvvel kellett rendelkeznie. A 12. életévüket már betöltött, de 16. életévüket még el nem ért gyermekek és fiatakorúak munkakönyvet csak akkor kaphattak, ha hatósági orvosi (tisztí orvosi, községi orvosi, illetőleg körorvosi) bizonyítvánnyal igazolták, hogy a gyáripari foglalkozás egészségüknek nem árt és testi fejlődésüket nem gátolja. 12 év alatti gyermekeket az 1922. XII. tc. 74. §-a szerint ipari üzemekben és vállalatokban tilos volt alkalmazni. A 2. § szerint a már alkalmazásban állókat fenti paragrafus nem érintette. A 3. § rögzítette, hogy kihágást követ el és a II. Ipartörvény 157. §-ának a) pontja alapján

pénzbüntetéssel büntetendő az a munkaadó, aki 12. életévét már betöltött, de 16 életévét még el nem ért gyermeket vagy fiatalkorút munkakönyv nélkül alkalmaz.

A kötelező orvosi vizsgálat azt akarja kizárni, hogy a munka elvégzésére nem elég fejlett és erős egyéneket lehessen alkalmazni, de a munkaadó felelősségét is meg kell állapítani. Ez a rendelkezés sem jelent újítást, mivel a II. Ipartörvény 114. és 116. §-ban a munkaadó kötelezettségei ki vannak fejezve.²⁷

A 7. § szerint gyermekkel, fiatalkorúval és nővel tilos olyan munkát végeztetni, amely testi erejét meghaladja, vagy egészségét, testi épségét, erkölcsét, a gyermeknek vagy fiatalkorúnak fejlődését veszélyezteti. A munkaadó köteles volt üzemét a fenti követelményeknek megfelelően berendezni és vezetni. A 7. §-hoz fűzött indokolás alapján a 6. § szerint foganatosítandó orvosi vizsgálat nem mentheti fel a munkaadót a fentiek betartatása alól, mert az orvosi vizsgálat csak általános védelmet eredményez. Alapvető érdek, hogy a munkaadó a gyermeket, a fiatalkorút, egyenként is megvédje. A szakasz második bekezdése csak azt a rendelkezést ismétli csekély módosítással, amely az üzemeknek más, részben szűkebb kategóriáira kiterjedően, már a II. Ipartörvény 114. §-ában és az 1893. évi XXVIII. tc. 1. §-ának első bekezdésében megállapítást nyert. Az első bekezdés viszont kiterjeszti a gyermek és fiatalkorú védelmét a testi épségre vonatkozóan és összefoglalja egy paragrafusba tömörítve a munkaadó védelmi kötelezettségeit.

A 10. § az illetékes miniszter feladatává teszi, hogy rendelettel állapítsa meg a gyermekek, a fiatalkorúak és a nők egészségének, testi épségének, erkölcsének megőrzését szolgáló követelményeket, feltételeket, korlátozásokat. A rendelkezés nem újdonság, jóformán megfelel a hatályban lévő rendelkezéseknek (Ipartörvény 30.§, 114.§, 116.§, valamint 1893.évi XXVIII. tc. 1. § rendelkezései).²⁸

A 11. § szerint az élelemnek, amellyel a munkaadó látja el a gyermeket, fiatalkorút, vagy nőt, élvezhetőnek, táplálónak és tekintettel az alkalmazott szervezetére, elégnek kell lennie.

A lakás vagy hálólhelység, melyet a munkaadó szolgáltat, egészséges, az erkölcs és az illendőség követelményeinek kell megfelelnie és ügyelni kell a tisztaságra és a rendre. A 11. §-hoz fűzött indokolás szerint ezt a követelményt a tanoncok tekintetében az 1922. évi XII. tc. 93. §-ának 5. pontja is kifejezésre juttatja. E szakasz rendelkezései nem terjednek ki a paragrafusban meghatározott rokoni kör foglalkoztatására.

Az első bekezdés a II. Ipartörvény 118. §-át, míg a második bekezdés a fenti törvénycikk 98. §-át egészíti ki. Hasonlóan rendelkezik az 1922. évi XII. tc. 93. § 5. pontja a tanoncokról.²⁹

A 12. § alapján az 1. §-ban megjelölt üzemekben és vállalatokban gyermekeket, fiatalkorúakat és nőket éjjel foglalkoztatni tilos. A szakasz meghatározza az éjjeli időszakot is (este 10 órától reggel 5 óráig). A gyermekeknek, fiatalkorúaknak és nőknek legalább 11 órai egybefüggő éjjeli pihenőidőt kell biztosítani. A 12. §-hoz fűzött indokolás szerint a 12-19. §-ok tartalmazták a nők éjjeli munkája, továbbá a fiatalkorúak éjjeli ipari munkája tárgyában létesített két nemzetközi munkaügyi egyezménynek az éjjeli munka eltiltását és a kivételeket szabályozó rendelkezéseit. Az általános tiltó

²⁷ Dr. Szegedy-Maszák - Moiser 60-61.o.

²⁸ Dr. Szegedy-Maszák - Moiser: im. 64.o.

²⁹ uo. 65-66.o.

rendelkezést a 12. § tartalmazta, az ezen általános tilalom alól tehető kivételeket pedig a 13-19. §-ok tartalmazták.

Az éjjeli munka tilalma nem egészen új a magyar jogban, mivel a II. Ipartörvény 65. és 115. § a 16 éven aluli tanoncok és munkások, míg az 1911. évi XIX. tc. a nők éjjeli munkáját tiltotta. A legkevesebb 11 órás éjjeli pihenőidő a nőkre, a sütőiparban pedig mindenkire kötelező volt, ezt terjesztette ki a 18 év alatti férfiakra a törvény.³⁰ A fenti rendelkezés általánossá teszi az éjjeli munka tilalmát mind a gyermekek, mind a fiatalok számára egy szakaszba foglalva.

A 15. § szerint a 16-18 év közötti fiatalokat az üzemtulajdonos egyszerű bejelentés alapján éjjel is foglalkoztathatta, a jogszabályhelyen meghatározott esetekben (pl. vis maior, járvány, stb.) A bejelentést 24 órán belül kellett megtenni. Újdonság az egyszerű bejelentésre vonatkozó szabályozás, az alsó korhatár 16. életévre emelése, valamint az éjjeli munka alkalmazhatóságának esetei kiterjesztése (pl. járvány).

A 16. § szerint a férfinemhez tartozó 16 év feletti fiatalok olyan munkánál, amelyek megszakítást nem tűrtek, éjjel is foglalkoztathatók voltak. A 16. §-hoz fűzött indoklás szerint a férfinemhez tartozó 16 éven felüli fiatalok alkalmazására vonatkozó rendelkezések a fiatalok éjjeli ipari munkájáról szóló egyezmény 4. cikkén alapultak.

A 17. § szerint a pénzügyminiszter (főbányahatóság) megengedhette, hogy a kőszén- és barnaszénbányákban a férfinemhez tartozó 16 éven felüli fiatalok éjjel – ahogyan az indoklás fogalmaz – is foglalkoztathatók legyenek, azzal a korlátozással, hogy a két műszak között hetente legfeljebb háromszor legalább 13 órás, rendszerint azonban 15 órás pihenő időt és minden éjjeli munkában töltött hét után nappali beosztással járó munkahetet kellett biztosítani. A 17. §-hoz fűzött indoklás szerint az – éjjeli foglalkoztatásra vonatkozó – első bekezdés a fiatalok éjjeli ipari munkájáról szóló egyezmény 2. cikkén alapult.

A 18. § alapján a közérdek különösen súlyos sérelme miatt, az illetékes miniszter az éjjeli munka tilalmát a férfinemhez tartozó 16-18 év közötti fiatalokra felfüggeszthette. Jelen szakasz új rendelkezés, ilyen szabályozást a II. Ipartörvényben nem találunk.

A 21. § szerint az illetékes miniszter megállapíthatta a foglalkoztatott fiatalok és nők napi munkaidejének maximumát a veszélyes és egészségre ártalmas munkahelyeken. A 21. §-hoz fűzött indoklás szerint előfordulhat, hogy bizonyos üzemeknél vagy munkánál a fiatalok és (nők) alkalmazásának megtiltása mellőzhető. Indokolt volt így a tilalom helyett a fiatalok és nők védelméről napi munkaidejük maximumának megállapításáról gondoskodni. A gyermekek alkalmazását az ilyen üzemekben ki kellett zárni. Speciális rendelkezések ezek a II. Ipartörvényhez képest, és ugyancsak védelmi funkciót szolgálnak, legfőképpen a 14 éven aluli munkavállalók kizárásával.

A 22. §-hoz fűzött indoklás szerint a szabályozás célja a gyermekek, fiatalok és nők foglalkoztatásának időbeli korlátozására vonatkozó rendelkezések érvényesítése. Itt lényegében a túlmunka tilalmának jogszabályi kimondásáról beszélhetünk.

³⁰uo. 67.o.

A 23. § alapján az elsőfokú hatóság feladatait foglalja össze jogszabályban rögzített –elsősorban éjjeli munkáról - kötelező bejelentésekről, valamint a jegyzék vezetéséről. Itt technikai szabályokat vezet be a szakasz, mely ugyancsak nem került szabályozásra a II. Ipartörvényben.

A 24. §-hoz fűzött indokolás szerint a szakasz a munkaidőre vonatkozó rendelkezések ellenőrzésének megkönnyítése és egyszerűsítése, valamint az érdekelt alkalmazottak tájékoztatása céljából írta elő a munkaidőrend kifüggesztését, valamint lehetővé tette, hogy kisebb vállalatok és üzemek a kötelezettség alól felmenthető legyenek. A tájékoztatási kötelezettség már a II. Ipartörvény 113. §-ában is megjelent, azonban fenti szakaszban már speciális tájékoztatási rendelkezések vonatkoztak a fiatal munkavállalókra.

A 25-27. §-ok a munkabér védelmét szolgálták és emellett érvényben voltak még a II. Ipartörvény 118-120. §-ai is.³¹ Lényegében fenti paragrafusok kiegészítik ezeket a rendelkezéseket védve a fiatal munkavállalókat az esetleges visszaélésektől.

A 29. §-hoz fűzött indokolás szerint a munkabér védelmére vonatkozó rendelkezéseket mellőzni lehet olyan üzemekben, ahol kizárólag családtagok dolgoznak. Nem indokolt, hogy a családi viszonyokat a védelmi szabályozás körébe vonjuk.

A 30. §-hoz fűzött indokolás szerint a gyermekek, fiatakorúak és nők foglalkoztatására vonatkozó rendelkezések ellenőrzése céljából szükséges volt, hogy a munkaadó ezekről az alkalmazottairól külön jegyzéket vezessen, s azt az illetékes közigazgatási hatóságnak, valamint a munkaügyi felügyeletre illetékes hatóságnak bármikor bemutassa. A kisebb vállalatok és üzemek ez alól is felmenthetőek. A visszaélések elkerülése miatt volt szükséges fenti szabályokat rögzíteni. Az adminisztrációs teher és az alkalmazottak csekély száma miatt mellőzhető kisebb üzemeknél a kötelezettség teljesítése.

A 32. § rögzítette az ellenőrzésre jogosult és eljáró hatóságok körét.

A 34. §- 36. § részletezte, hogy a törvénycikkben részletesen felsorolt kihágások milyen pénzbüntetéssel, illetve elzárással sújthatók.

A 37. § rögzítette, mely esetekben kell a pénzbüntetést minden egyes alkalmazott tekintetében külön megállapítani, és maximalizálja a pénzbüntetés összegét. Megállapítja továbbá a 34-36. §-ok alá eső kihágások miatti eljárások közigazgatási hatóságát. A szakasz egyéniesíti a kihágások megállapítását, önállóan is védve a munkavállalókat. Fentiekben több helyen is munkavédelmi szabályokat rögzít a jogszabály (pl. 30. §, 32. §, 34-37. §), mely jellemző volt azt ezt megelőző szabályozásokra is (pl. I. és II. Ipartörvény).

A 39. § -a a hatálybalépéssel kapcsolatos rendelkezéseket rögzítette, miszerint e törvény életbeléptetésével a hatálya alá tartozó gyermekek, fiatakorúak és nők tekintetében a II. Ipartörvény 65. §-a, 115. §-ának utolsó bekezdése, 116. §-a és 117. §-ának második és harmadik bekezdése, úgyszintén az iparüzemekben alkalmazott nők éjjeli munkájának megtiltásáról szóló 1911. évi XIX. tc. hatályon kívül helyeztetnek. A 39. §-hoz fűzött indokolás szerint a szakasz második bekezdése szerint a törvényjavaslat 4., 12-16., 18. és 19. §-ainak rendelkezései, amelyeknek az 1923. évi XV. tc.

³¹ Dr. Szegedy-Maszák - Moiser: im. 75.o.

rendelkezéseitől eltérnek, a kenyeret, pék- vagy cukrászsüteményeket előállító üzemekre nem alkalmazhatók.

Az 1928. V. tc.-hez szorosan kapcsolódik a m. kir. kereskedelemügyi miniszter 1930. évi 150.443/1930. számú rendelete, melyből az alábbi rendelkezései emelendők ki. A 8. § a) és b) pontja szerint a törvény 12. §-a értelmében a törvény 1. §-ában megjelölt üzemekben és vállalatokban éjjel gyermeket, fiatakorút és nőt foglalkoztatni tilos volt, továbbá a foglalkoztatott gyermekeknek, fiatakorúaknak és nőknek legalább 11 órai folyamatos éjjeli pihenőidőt kellett biztosítani, melybe az este 10 órától reggel 5 óráig tartó időnek bele kellett esnie. A 9. §. alapján kötelező volt a 11 órai éjjeli pihenőidő, és az éjjeli munkatiltalmi idő kezdetének és végének megállapítása szempontjából a vasúti időszámítás volt irányadó. A 10. §. szerint a II. Ipartörvény munkaidőre vonatkozó szabályai hatályban maradtak, amelyek a mindkét nemhez tartozó gyermekek és fiatakorúak nappali munkaidejének korlátozására, továbbá a munkaközi szünetére vonatkoztak.

Visszatérve az Ipartervezetre, mely a fiatal munkavállalók vonatkozásában még az 1928. évi V. tc.-től is pozitív irányban tért el a fiatal munkavállalók védelmének vonatkozásában, Itt kiemelhető a napi munkaidő csökkentése (14-16 év között 9 óra), differenciáltabb életkori szabályozás, a munkaidő és a foglalkozási idő megkülönböztetése, valamint speciális tiltó rendelkezések rögzítése meghatározott munkahelyeken és munkakörökben. Megállapítható, hogy a fiatal munkavállalókra vonatkozó védelmi szabályok kiépítésében mérföldkövet jelentett az 1928. évi V. tc, azonban bizonyos értelemben - a fent részletezett módon - elmaradt az Ipartervezetben foglalt védelmi szabályoktól, azonban a hatályban lévő II. Ipartörvényt sikeresen kiegészítette.

2. A nemzetközi szerződésekből fakadó fiatal munkavállalók szempontjából releváns, magyar jogba átültetett jogszabályok és azok speciális rendelkezései

Elsőként említem az 1927. évi II. törvénycikket az 1921. évben Genfben tartott Nemzetközi Munkaügyi Egyetemes Értekezlet által a mezőgazdasági munkára alkalmazható gyermekek legkisebb életkora tárgyában tervezet alakjában elfogadott nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről, melynek 2. § 1. pontja szerint a 14 éven aluli gyermekek köz- és magángazdaságokban és azok melléküzemeiben csak az iskolalátogatási időn túl voltak alkalmazhatók és ez tanulmányaik végzésében hátrányosan nem befolyásolhatta őket. A 2. pont szerint a hivatásra előkészítés céljából a tanítási időszakokat és órákat úgy kellett szabályozni, hogy az lehetővé tegye gyermekeknek a könnyű mezőgazdasági munkáknál, különösen könnyebb aratási munkálatoknál való alkalmazását. Az iskolalátogatási időtartam évi 8 hónapnál kevesebb nem lehetett. A 3. pont kivette a szakiskolában végzett munkákat a rendelkezés alól, ha ezt a hatóság jóváhagyta és ellenőrizte. Fenti jogszabály rendelkezései az iskolakötelezettségre helyezik a hangsúlyt, valamint a könnyű mezőgazdasági munkák ellátására.

Az 1928. évi XVI. törvénycikk az 1920. évben Génauában tartott Nemzetközi Munkaügyi Egyetemes Értekezlet által a tengeri munkára bocsátott gyermekek legkisebb korának megállapítása tárgyában tervezet alakjában elfogadott nemzetközi egyezmény

becikkelyezéséről 2. cikke alapján a 14 év alatti gyermekek hajókon munkára nem voltak alkalmazhatók; ez a rendelkezés nem vonatkozott olyan hajókra, amelyekben ugyanazon családnak tagjai az alkalmazottak. A 3. cikk szerint a 2. cikk rendelkezései nem vonatkoztak a gyermekeknek az iskolahajókon végzett munkájára, ha ezt a munkát a közhatóság megengedte és azt felügyelte. Az alsó korhatár a hajókon végzett munka esetében is rögzítésre kerül.

A fenti jogszabályhoz szorosan kapcsolódik az 1928. évi XVII. törvénycikk az 1921. évben Genfben tartott Nemzetközi Munkaügyi Egyetemes Értekezlet által a szénmunkára vagy fűtőmunkára bocsátható fiatalok legkisebb életkorának megállapítása tárgyában tervezet alakjában elfogadott nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről, melynek 1. cikke meghatározta a „hajó” kifejezés tartalmát. A 3. cikk. a)-c) pontjai megállapították, hogy a 2. cikk rendelkezéseit milyen esetekben nem lehet alkalmazni pl. a fiataloknak iskolahajókon végzett munkájára, ha ezt a közhatóság megengedte és arra felügyelt. A 4. cikk alapján –kivételként- lehetőség volt - legalább 2 fő - 16. életévét betöltött fiatal szénmunkás vagy fűtő alkalmazására olyan kikötőkben, ahol nem lehetett legalább 18 éves munkásokat találni.

Ugyancsak fentiekhez kapcsolódik az 1928. évi XVIII. törvénycikk az 1921. évben Genfben tartott Nemzetközi Munkaügyi Egyetemes Értekezlet által a hajókon alkalmazott gyermekek és fiatalok kötelező orvosi vizsgálata tárgyában tervezet alakjában elfogadott nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről, melynek 1. cikke rögzítette a "hajó" kifejezés tartalmát. A 2. cikk szerint a hajókon 18 év alatti fiatalok és gyermekek csak orvosi alkalmassági bizonyítvánnyal voltak alkalmazhatók, kivétel, ha ugyanazon család tagjai az alkalmazottak. A 3. cikk. rögzítette, hogy évente meg kell ismételné az alkalmassági vizsgálatot. A 4. cikk szerint sürgős esetekben az illetékes hatóság megengedhette, hogy a 18 év alatti fiatalok alkalmassági vizsgálat nélkül is foglalkoztathatók legyenek. Az orvosi alkalmassági vizsgálatok részletszabályait rögzítette a jogszabály, ugyancsak védelmi szempontokat szolgálva.

Kiemelendő az 1928. évi XXVI. törvénycikk az 1919. évben Washingtonban tartott Nemzetközi Munkaügyi Egyetemes Értekezlet által a fiatalok éjjeli ipari munkája tárgyában tervezet alakjában elfogadott nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről, melynek 1. cikke példálózó jelleggel meghatározza mely üzemeket kell „ipari üzemek”-nek tekinteni pl.: a bányákat, kőbányákat, stb. A 2. cikk megállapította, hogy 18 év alatti fiatalokat éjjel ipari köz- és magánüzemekben vagy azok melléküzemeiben foglalkoztatni tilos. A rendelkezést nem kellett alkalmazni, ahol csupán ugyanazon családnak tagjai az alkalmazottak. Kivételként felsorolta a cikk kimerítő jelleggel azokat az üzemeket, ahol a 16 évesnél fiatalabbak - megszakítást nem tűrő munkáknál - éjjel is foglalkoztathatók. A 3. cikk rendelkezett az éjjeli munkaidőről (este 10 órától reggel 5 óráig). Kivételként fogalmazta meg, hogy kőszén- és barnaszénbányákban fiatalok éjjel is dolgozhatnak, ha két munkaszak között rendszerint 15 órai, de 13 óránál nem rövidebb pihenőt biztosítanak. Pékiparban kivételt tett a jogszabály. A 4. cikk alapján a 2. és 3. cikk rendelkezései a 16-18 év közötti fiatalok éjjeli munkájára nem voltak alkalmazhatók vis maior (mely eseteket a jogszabály felsorolja) esetében. A 7. cikk szerint a közérdek különösen súlyos sérelmével járó esetekben, a közhatóság az éjjeli munka tilalmát a 16-18 év közötti fiatalokra nézve felfüggeszthette. Részletes szabályokat rögzített a jogszabály az éjjeli munkára

vonatkozóan. Főszabályként megállapította, hogy 18 év alatti személy nem végezhet éjjeli munkát, és kivételként szabályozza a 16 éven felüli alkalmazottak éjjeli munkavégzési lehetőségét. Speciális szabályokat rögzített továbbá a szénbányák esetében. Csak súlyos esetekben engedte felfüggeszteni az éjjeli munka tilalmát 16 és 18 év közötti alkalmazottak esetében. Megállapítható fentiek alapján, hogy 16 év alatti alkalmazott -helyesen - semmilyen körülmények között nem végezhetek éjjeli munkát. Fentiekhez kapcsolódik az 1937. évi XXI. törvénycikk a munkaviszony egyes kérdéseinek szabályozásáról, mely nem rendelkezett a fiatal munkavállalókra vonatkozó speciális szabályokról.

Kiemelendő továbbá az 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről 87. § (1) bekezdése, miszerint nemére való tekintet nélkül minden olyan személy, aki 14. életévét betöltötte és 70. életévét túl nem haladta, köteles volt arra, hogy a honvédelem érdekében testi és szellemi képességének megfelelő munkát végezzen.

A második világháború előtt a szolgálati jogviszonyok egyes fajait gazdasági ágazatonként és foglalkozási ágak szerint külön törvények szabályozták, és a munkajogi tárgyú rendelkezések is szerves részét képezték a magánjognak.³² Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy egységes fiatal munkavállalókra vonatkozó szabályozás nem született, ezeket a rendelkezéseket gazdasági áganként és foglalkozásonként szabályozták.

VII. Az 1945 és 1949 közötti időszak fiatalkorúakra vonatkozó szabályozása

Az 1945 és 1949 közötti időszakban „állami ügy lett a munkajog”.³³ Ennek legalább két nagyon fontos következménye volt. Egyrészt ezzel összefüggésben indulhatott meg igazán a kialakulóban lévő jogág közjogiasítása és kiemelése a magánjogi keretektől. Másrészt pedig a munkajog így fontos szerepet kapott a kor aktuális állami feladatainak a megvalósításában is.³⁴ A fiatal munkavállalókra vonatkozó szabályozások közül az alábbi kettő emelhető ki.

Elsőként említendő az 52300/1946. (VIII. 3.) IpM rendelet az iparban, valamint némely más vállalatban foglalkoztatott gyermekek, fiatalkorúak és nők védelméről szóló 1928. évi V. tc. egyes rendelkezéseinek végrehajtása tárgyában, melynek 1. § (1)-(2) bekezdése szerint a 150443/1930. KM rendelete hatályát a bányá-és kohóvállalatokra, valamint ezek segéd- és feldolgozó üzemekre – kiterjesztette, és a kerületi iparfelügyelő helyett az illetékes bányakapitányságot kellett érteni A 2. § rögzítette, hogy a 1921. évi XXX. tc. helyett az iskolázási kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról szóló 1940. évi XX. tc.-et (a továbbiakban: 1940. évi XX. tc.) kellett alkalmazni. Az 1940. évi XX. tc. 4. § (1) bekezdése szerint az iskolázási kötelezettség a gyermek 6. életévének betöltésével kezdődik és 9 iskolai éven át szakadatlanul tart. A 3. § (1)-(2) szerint a 14 év alatti gyermeket a törvény hatálya alá eső üzemek és vállalatok körében foglalkoztatni

³²Dr. Halmos-Dr. Petrovics: im. 23.o.

³³Farkas József: Munkajogunk fejlődése a felszabadulástól a Munka Törvénykönyvéig. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1952. 6. p.

³⁴Kun Attila: A magyar munkajog kezdetei és helyzete 1945 és 1949 között. Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica, Publicationes Doctorandorum Juridicorum, Tomus IV., Fasciculus 11., Szeged, 2004. pp. 349-389., 359.o

tilos volt, jelen rendelet azonban nem terjedt ki a már jogszerűen foglalkoztatott gyermekekre. A tankötelezettség változása miatt is szükséges volt a módosítás, illetve kiterjesztésre került a fiatal munkavállalók védelme a bányá-és kohóvállalatokra. A jogszabály rögzítette az orvosi alkalmassági vizsgálat részletszabályait az alábbiak szerint. A 4. § (1) bekezdése alapján az orvosi alkalmassági vizsgálatnak csak fiatalok és nők foglalkoztatása esetében volt helye. A vizsgálatot a rendszeres foglalkoztatásának megkezdése előtt kellett elvégezni. A (3) bekezdés szerint a bizonyítványban részletesen ismertetni kellett az orvosi vizsgálat eredményét és meghatározni a munkakört, amelyeknek végzésére a megvizsgált egyén testileg alkalmas. A (4)-(5) bekezdés alapján az orvosi vizsgálatot - amennyiben a munkakörben változás nem áll be - két évenként meg kellett ismétetni, melyről szintén orvosi bizonyítványt kellett kiállítani. Rögzítette továbbá az eljárást, ha az orvosi vizsgálatnak nem felelt meg a munkavállaló. A (7) bekezdés szerint a bányakapitányság a 16. életévét be nem töltött fiataloknak földalatti munkára való alkalmaztatására (1928. évi V. tc. 6. § negyedik bekezdése) engedélyt nem adhatott.

A fiatal munkavállalók védelme szempontjából szükséges volt a részletszabályok kidolgozása az orvosi alkalmassági vizsgálatok vonatkozásában. Üdvözlendő, hogy az 1928. évi V. tc. 6. § 4. bekezdése által megengedett 16 év alatti munkavállalók alkalmazása a földalatti munkára tiltásra került.

Másodsorban a 20808/1947. (X. 11.) IpM rendelet a 52300/1946. IpM rendelet módosításáról lényegi módosítást nem érintett, csak technikait az alkalmassági vizsgálat vonatkozásában.

Összefoglalás

Magyarországon az 1840-es évektől indult meg a fiatal munkavállalókra vonatkozó munkajogi védelmi szabályozás egy szakasszal (1840. évi. XVII. tc. 6. §-a). Szabályozta igen szűkkörűen a gyermekmunkát az 1851-es Ideiglenes utasítás, valamint az 1854-es bányatörvény. Minőségi változást azonban az 1859-es Iparrend hozott, mivel meghatározta a munkavállalói képesség alsó korhatárát, megtiltotta a 16 éven aluliak éjjeli munkavégzését, és engedélyezési eljárást vezetett be a 10-12 éves gyermekek foglalkoztatására. Az ipari és kereskedelmi munkák szempontjából kiemelendő az I. Ipartörvény, valamint a II. Ipartörvény, melyek már részletesebb védelmi szabályokat rögzítettek elődeiknél és hosszú időre stabilizálták a fiatal munkavállalókra vonatkozó rendelkezéseket. Az Ipartörvény tervezet – ha hatályosul - az eddig az időpontig hatályban lévő szabályozásokhoz képest igen széles körben biztosította volna a gyermekek védelmét, mivel minden eddiginél részletesebb rendelkezéseket rögzített életkor és nemek szerinti differenciálásban a munkaidőről, az ellátható munkakörökről és munkahelyekről, valamint tilalmi szabályokról. Külön említést érdemel a mezőgazdasági munkák vonatkozásában az 1876. évi XIII tc., valamint az 1907. évi XLV. tc, melyeknél fejlődés tapasztalható a fiatal munkavállalók védelmét illetően, mivel meghatározásra került a foglalkoztathatóság -fiktív- korhatára, azonban az állandó munkavégzés lehetősége kizárásra került, és csak a könnyebb fizikai megterhelést jelentő időszakos mezőgazdasági munka volt engedélyezett 12. életév alatt. Kiemelendő az 1911. évi XIX. tc., mely a pihenőidő fontosságára hívja fel a figyelmet, melynek érdekében

korlátozni kell, különösen a 16 év alatti női munkások munkaidejét. Említést érdemel az 1922. évi XII. tc., mely módosította a II. Ipartörvényt és a tankötelezettségre, valamint gyermekvédelmi szempontokra hivatkozva 12. életévben határozta meg a foglalkoztathatóság alsó határát, valamint két új fogalmat is bevezetett (a gyermek és a fiatalkorú fogalmát). A sütőiparban a kezdeti szabályozásoktól speciális rendelkezések érvényesültek. A Horthy-korszak az ILO-ba történő belépéssel magával hozta a nemzetközi egyezmények korszakát, melyekből több, fiatal munkavállalókra vonatkozó szabályozás került átültetésre a magyar jogba. Ezek közül kiemelés érdemel több szabályozás mellett az 1928. évi V. tc. Rögzíthető, hogy a fiatal munkavállalókra vonatkozó védelmi szabályok kiépítésében mérföldkövet jelentett az 1928. évi V. tc., azonban bizonyos értelemben elmaradt az Ipartörvény tervezetben foglalt védelmi szabályoktól, de a hatályban lévő II. Ipartörvényt sikeresen kiegészítette. Végezetül említést érdemel a II. világháborút követő jogalkotásból az 52300/1946. (VIII. 3.) IpM rendelet, mely fiatal munkavállalók védelme érdekében kidolgozta az orvosi alkalmassági vizsgálatok részletszabályait, valamint megtiltotta a 16 év alatti munkavállalók alkalmazását a földalatti munkákra. Kiemelt jelentősége volt még a tankötelezettségnek is a jogfejlődés előmozdításában, mely a kezdetektől áthatotta a fiatal munkavállalók védelmét. Megállapítható, hogy legtöbb esetben szankciós rendelkezéseket is tartalmaztak a hivatkozott jogszabályok a rendelkezések megsértése esetére. Tény, hogy egységes fiatal munkavállalókra vonatkozó szabályozás nem született, ezeket a rendelkezéseket gazdasági áganként és foglalkozásonként szabályozták. Fontos momentum volt még a gyermekkép folyamatos változása a munkajogi szabályozás terén. Ugyanakkor a fiatal munkavállalókat érintő szabadságra vonatkozó rendelkezések teljes mellőzése tapasztalható a szabályozásokban. Összegzésképpen megállapítható, hogy a fiatal munkavállalókra vonatkozó magyar munkajogi szabályozás figyelembe vette a kezdetektől a fiatalok testi fejlődését, egészségét, később az erkölcsi szempontokat is folyamatosan –néha kicsit engedve az elért eredményekből- fejlődött és a legfőbb foglalkoztatási ágakban (ipar, kereskedelem, mezőgazdaság) a mai napig hatást gyakorló eredményeket ért el az 1949-es évek végéig.